

Prof. zw. Dr hab. inż. Zbigniew **M A L A R A**
POLITECHNIKA WROCŁAWSKA

WPLYNEŁO
INSTYTUT EKONOMII I FINANSÓW
data 6.10.23 podpis

RECENZJA

Rozprawy doktorskiej mgr Anny **PILARCZYK – NAPRAWSKI**, zatytułowanej
Model potrzeb informacyjnych imigrantów na polskim i niemieckim rynku pracy,
przygotowanej pod kierunkiem promotora dr. hab. Ewy **KROK**, prof. US

Podstawa oceny¹

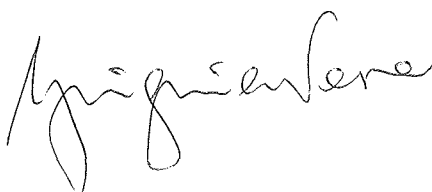
Podstawą opracowania oceny jest prośba o recenzję Przewodniczącego Rady Naukowej Instytutu Ekonomii i Finansów Uniwersytetu Szczecińskiego z dnia 13 lipca 2023 roku, dr. hab. Stanisława **HONKO**², profesora Uniwersytetu Szczecińskiego, umowa o dzieło sporządzona pomiędzy stronami: Uniwersytetem Szczecińskim, reprezentowanym przez prof. dr. hab. Andrzeja **SKRENDE** – prorektora ds. nauki przy kontrasygnacie mgr. Andrzeja **KUCIŃSKIEGO**, kwestora uczelni, a sporządzającym recenzję, niżej podpisanym, prof. dr. hab. inż. Zbigniewem **MALARA**, profesorem zwyczajnym – Politechnika Wrocławska oraz załączony do dokumentów egzemplarz rozprawy.

Uwagi wstępne

Globalizacja oznacza umiędzynarodowienie wszystkich dziedzin życia gospodarczego, otwarcie rynków lokalnych (państwowych) na świat i zwiększoną dynamikę ich wzajemnych powiązań. Dotyczy ona także zjawisk na rynkach pracy, które wyzwalają dodatkowe

¹ Niniejszą ocenę sporządzono w oparciu o kryteria wynikające z zapisów Ustawy z dnia 14 marca 2003 roku o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule naukowym w zakresie sztuki (Dziennik Ustaw z 2017 roku, pozycja 1789) oraz wydanego na jej podstawie Rozporządzenia Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 19 stycznia 2018 roku w sprawie szczegółowego trybu i warunków przeprowadzania czynności w postępowaniu doktorskim, w postępowaniu habilitacyjnym oraz w postępowaniu o nadanie tytułu profesora (Dz.U. 2018, poz. 261).

² Pismo wraz z dokumentacją dotarło do recenzenta w dniu 7 sierpnia 2023 roku.

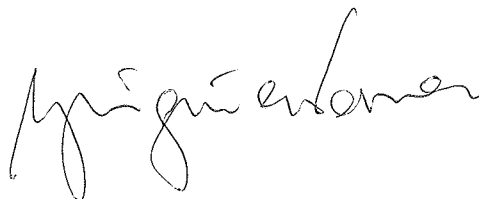
możliwości migracji pracowników i zwiększoną niepredyktywność ich zachowania i postaw (wyborów i działania). Z tego złożonego świata problemów wyłania się naturalna potrzeba porządkowania składowych wiedzy (danych i informacji) odnośnie do systemowego ujmowania zagadnień służących opracowaniu odpowiedniej strategii i prowadzeniu polityki rynku pracy. Porządkowanie dotyczy przede wszystkim analizy i diagnozy zasobów informacyjnych w tym obszarze, zbudowanie systemu wiedzy odpowiadającego potrzebom oraz, w oparciu o właściwe metody i narzędzia, implementację rozwiązań do praktyki.

Poruszanie się w tej przestrzeni nastrocza wiele trudności teoretykom, a zwłaszcza praktykom usiłującym dociec źródeł powodzenia (sprawności, skuteczności, ekonomiczności) takiego systemu. Jest to bowiem zagadnienie wieloaspektowe, złożone, uwarunkowane zmianami w czasie i trudne - zwłaszcza dla pojedynczego badacza. Dodatkowo, na uwarunkowania nakłada się niekoherentna, różniąca się polityka państw w tym zakresie, wynikająca m.in. z różnych potencjałów i wynikających stąd możliwości działania.

Problem ten dotyczy zarówno poziomu makro- (światowego), jak i mikro- (poziomu gospodarek państwowych), czy zintegrowanych w grupy państw. Nie inaczej jest w przypadku państw Unii Europejskiej, która od czasów Europejskiej Wspólnoty Gospodarczej po czasy współczesne, mierzy się z problemami znalezienia sposobu na – z jednej strony – wzmocnienie potencjału na rynku pracy i poprawę wykorzystania własnego kapitału ludzkiego – z drugiej zaś – zwiększenie szans na zatrudnienie migrantów.

Problem ten, chociaż nie nowy, stał się aktualny i ważny zwłaszcza w ostatnich latach, i jest przedmiotem rozważań w literaturze przedmiotu oraz budzi znaczne zainteresowanie w praktyce organizacyjnej, zwłaszcza wśród polityków i praktyków gospodarczych. Jest to zrozumiałe, od państwa bowiem oczekuje się formułowania odpowiednich działań systemowych (polityki), które - wykorzystując potencjał napływających pracowników - podniosą na wyższy poziom możliwości konkurencyjności gospodarki (danego kraju). Stąd wynika naturalna potrzeba wykreowania systemu [zarządzania], który (1) posłużyłby wspieraniu integracji i rozwoju potencjału migrantów, (2) miał pozytywny wpływ na gospodarkę oraz (3) przyczyniał się do wzrostu efektywności rynków pracy (własnych i wspólnych).

W praktyce oznacza to konieczność wieloaspektowego ujmowania zagadnienia oraz szerokiej (interdyscyplinarnej) współpracy na szczeblu międzynarodowym i przymus skonstruowania modelu (modeli) informacji uwzględniających rzeczywiste potrzeby państw (ich rynków pracy) oraz migrantów zainteresowanych osiedleniem w danym kraju. Zadaniem i rolą takich modeli informacyjnych jest, aby służyły one, przede wszystkim, państwom w obszarze

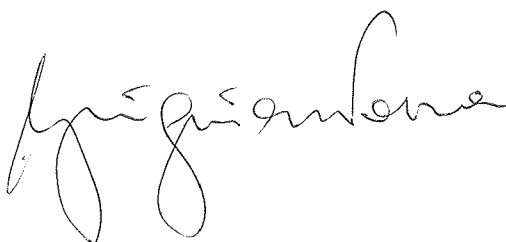
doskonalenia polityki i programów wsparcia skierowanym do migrantów, a także, samym migrantom, którzy otrzymywaliby wiedzę o możliwościach osiedlania się i znalezienia warunków do życia oraz znalezienia zatrudnienia zgodnego z ich kwalifikacjami i umiejętnościami.

Na koniec sformułowanych uwag należy podkreślić złożoność takiego modelu, który, siłą rzeczy, musi obejmować listę rozmaitych czynników (uwarunkowań) odpowiedzialnych za jego przydatność i funkcjonowanie, m.in. edukacyjnych, zdrowotnych, kulturowych, społecznych i życiowych, które wydają się kluczowe na potrzeby wyborów migracyjnych i istotne w procesie skutecznej integracji. Jest to istotna konstatacja, z uwagi bowiem na rozległość zagadnienia i jego dynamiczną zmienność, nie sposób rozwiązać problemu całościowo (globalnie). Zrozumiałe więc, że **w rozprawie podjęto badania selektywne (wycinkowe), w obrębie migracji dotyczącej Polski i Niemiec, gdzie (zwłaszcza) dostrzegana jest potrzeba identyfikacji zjawiska i jego zrozumienie oraz analiza i diagnoza poprzedzająca znalezienie skutecznych rozwiązań (opracowanie modeli) wspierających procesy adaptacyjne (integrację) z uwzględnieniem wzajemnych relacji pomiędzy oboma państwami.**

Niniejsza rozprawa wpisuje się w nurt wywołanych zagadnień, dotyczy bowiem problemu migracji na polskim i niemieckim rynku pracy w kontekście opracowania modelu potrzeb informacyjnych, umożliwiającego wyszukiwanie, gromadzenie, przechowywanie, aktualizację i wykorzystywanie informacji odpowiadających potrzebom migrantów w tych krajach. Z tych powodów, **podjęcie wysiłku zmierzania się z tą problematyką wydaje się zarówno trafne, co zasadne a, z perspektywy badacza, kuszące i atrakcyjne, chociaż niełatwe.**

Dysertabilność problematyki rozprawy oraz ogólna ocena pracy

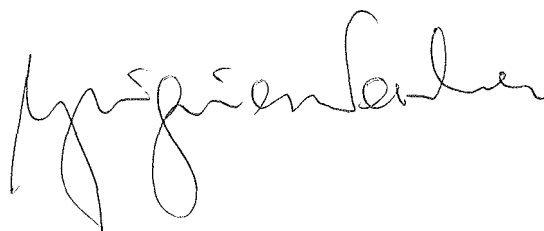
Celem głównym rozprawy jest, w oparciu o teorię (kwerendę literatury przedmiotu) i empirię (badania właściwe) oraz wnioskowanie (model opracowany w oparciu o ustalenia z badań), ***opracowanie modelu potrzeb informacyjnych, który umożliwi gromadzenie, przechowywanie, przetwarzanie i wykorzystanie informacji, dostosowanych do indywidualnych potrzeb migrantów na polskim i niemieckim rynku pracy.*** Dobrze się stało, że Autorka, dostrzegając taką potrzebę podejmuje wyzwanie osiągnięcia dwoistego celu: poznawczego i utylitarne. Niewątpliwie bowiem występuje potrzeba – z jednej strony - rozwinięcia (uporządkowania) wiedzy w tym obszarze – z drugiej zaś, opracowania wskazań (postulatów metodycznych) umożliwiających zbliżenie efektów dla beneficjentów (państw i migrantów).

Prócz celu głównego, Autorka rozprawy, mgr Anna Pilarczyk - Naprawski, sformułowała cele cząstkowe (9) o charakterze poznawczym (8) i utylitarnym (1), które obudowała (zapatrzyła) w odpowiadające im pytania badawcze (8+1) – ss. 8-9 pracy. Osiągnięcie celów i uzyskanie odpowiedzi na pytania powinno, wedle założenia, umożliwić weryfikację (potwierdzenie lub niepotwierdzenie) hipotez (o jakościowym charakterze) zapisanych na s. 9. rozprawy.

Niezależnie od wątpliwości, jakie można formułować odnośnie do kompletności i komplementarności tak opracowanego zestawu celów rozprawy, pytań badawczych oraz hipotez, jako recenzent uważam, że **podjęte wyzwanie to niekoniunkturalne, odważne i - co istotne - zasadne podejście do rozważanego w rozprawie zagadnienia**, zwłaszcza z punktu widzenia oczekiwań praktyki. Przyjęte założenia rozprawy wskazują bowiem na potrzebę sformułowania paradygmatu, na którym winny opierać się działania państw zaangażowanych w problem migracji i zagadnienia z tym związane, a ich adresatem są realni odbiorcy (migranci) i otoczenie instytucjonalne państw osiedlenia. Ponadto, wywołany **problem jest oryginalnie ujęty i przedstawiony (rozwiązany**, o czym w uwagach końcowych), polegający na wieloaspektowym uwzględnieniu zagadnień należących do zjawiska migracji i rynku pracy. **Takie podejście do uznaję za zasadne, zarówno z punktu widzenia uwzględnienia potrzeb teorii, jak i oczekiwań praktyki.**

Ramy pracy – cele, pytania badawcze i hipotezy – wymusiły układ rozprawy, jego części oraz rozdziałów. W części poznawczej (rozdziały 1-4) omówiono teoretyczne aspekty eksplorowanego problemu: przybliżono kluczowe pojęcia związane z migracją w kontekście różnorodnych zjawisk i uwarunkowań (rozdział 1.). Z uwzględnieniem podejścia *Desk Research* dokonano przeglądu i interpretacji zjawiska *migracji*, definicji oraz teorii z nią związanych. Posłużyło to do wypracowania podstaw koncepcyjnych przebiegu badań. W tej części (rozdział 2.) dokonano również szczegółowej charakterystyki rynku pracy (zatrudnienia) oraz przeprowadzono analizę wpływu procesów globalizacji i integracji na jego kształtowanie. Odniesiono się również do relacji między rynkiem pracy, a procesami migracyjnymi w aspekcie integracji migrantów oraz do wyzwań na rynku pracy w związku z migracją, widzianych z perspektywy strategii i polityki Unii Europejskiej i państw do niej przynależnych, ze szczególnym uwzględnieniem specyfiki rynków pracy Niemiec i Polski (w oparciu o dane statystyczne). Dokonano także (rozdział 3.), na podstawie przeglądu aktów prawnych i analizy polityki migracyjnej, omówienia zagadnienia migracji i integracji z uwzględnieniem obecnych trendów obu krajach

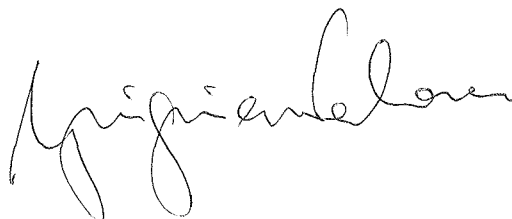
w tym względzie. W części tej (rozdział 4.) opisano także wybrane metody badań służące identyfikacji i analizie potrzeb zapotrzebowania informacyjnego migrantów³.

W części empirycznej (rozdziały 5-6) zaprezentowano przebieg i wyniki badań przeprowadzonych przez Doktorantkę.. Skrupulatnie opisano proces badawczy z uwzględnieniem opisu etapów badań i ich przebiegu, opisie użytych metod i sposobów ich wykorzystania, interpretacji uzyskanych wyników oraz weryfikacji hipotez badawczych. Tak skonstruowane postępowanie miało posłużyć (posłużyło) do określenia poziomu potrzeb informacyjnych w obu krajach oraz identyfikacji możliwych hamulców (trudności i wyzwań) stojących na przeszkodzie skutecznej migracji oraz w procesie adaptacji (integracji). Ponadto, umożliwiło identyfikację warunków, które należy spełnić, aby wdrażać programy wsparcia i zapewnić ich zgodność z oczekiwaniami (potrzebami) migrantów. Omówiono tu także metody i techniki eksploatacji informacji przydatne na użytek opracowania autorskiego modelu Doktorantki, będącego pochodną wniosków z badań. Model ów, winien w założeniu posłużyć jako instrument służący analizie zapotrzebowania informacyjnego migrantów na polskim i niemieckim rynku pracy.

Istotą opracowanego modelu (wedle założeń) jest jego operacjonalizacja w czasie rzeczywistym, w warunkach zintegrowanej bazy informacji z zamiarem (1) uzyskania umownej dobroci rozwiązań, to jest poprawę jakości obsługi (wsparcia migrantów) oraz wynikającej stąd satysfakcji. Winien on również (2) umożliwiać bieżącą analizę i ocenę stanu rynku pracy, możliwości pracodawców, co do zatrudniania oraz poziomu (jakości) regulacji i polityki państwa przyjmującego w tym względzie. Dodatkową zaletą modelu jest (ma być) jego możliwość rozwoju (adaptacji) względem zmieniających się uwarunkowań oraz zdolność do analizy i selekcji informacji o jakościowym i ilościowym charakterze (nieustrukturyzowanych i ustrukturyzowanych), a głównym oczekiwaniem względem modelu jest przeniesienie na wyższy poziom adaptacji migrantów skutkiem korzystania przez nich z rozwiązań *on-line*, monitorowanie postępów działania oraz inteligentne (elastyczne) ich wsparcie.

Co zaś się tyczy oceny merytorycznej rozprawy mgr. Anny Pilarczyk-Naprawski, muszę to jeszcze raz wyraźnie podkreślić, to podjęty przez Doktorantkę **temat ma nie tylko znaczenie użyteczne. Jest on ważny również z tego powodu, iż ustalenia z przeprowadzonych analiz pozwolą na przyjęcie nowej perspektywy, uwzględniającej instrumentarium (narzędzia) niewykorzystywane dotąd, co zasadniczo przesądza o dysertabilności podjętego**

³ Na stronie 11 rozprawy jej Autorka użyła określenia *metodologiczne*, jak sędzę, nieadekwatnie do kontekstu, w którym użyto tego pojęcia. Moim zdaniem trafniejszym określeniem byłoby słowo *metodyczne*. Przy tej okazji proszę o interpretację różnicy pomiędzy określeniami *Metodyka* i *Metodologia*.

przez Nią wyzwania. Współczesna gospodarka wywołuje bowiem potrzebę tworzenia nowych rozwiązań (innowacyjnych), sprzyjających rozwojowi gospodarki w ogólności, a także rynku pracy w warunkach wyzwań wynikających ze zmieniającego się szeroko rozumianego otoczenia i przymusu definiowania wytycznych, w oparciu o które przychodzi im funkcjonować.

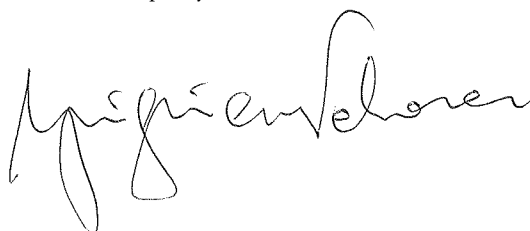
Struktura pracy oraz ocena zawartości rozdziałów rozprawy

Rozprawa ma charakter teoretyczno – empiryczny. Uwzględnia on definiowanie i eksplorację problemu badawczego oraz zagadnień z nim związanych, sformułowanie celu i pytań badawczych oraz hipotez, wyznaczenie narzędzi badawczych, empirię oraz badania właściwe. Następnie, analizę uzyskanych wyników i weryfikację hipotez, a w konsekwencji formułowanie postulatów i uzupełnień o charakterze wskazań metodycznych. Tym samym, co warto zaznaczyć, struktura pracy odpowiada trzem warstwom: teoretycznej, metodycznej oraz empirycznej, w którą odpowiednio wpisano rozdziały rozprawy. Poprzedza je Wstęp i wieńczy Zakończenie. Wszystkie części są względnie autonomiczne, to jest, mimo odrębności są ściśle ze sobą powiązane, a liczba rozdziałów pracy wynika wprost z podejścia do omawianych problemów. **Akcenty podkreślające znaczenie treści pracy są rozłożone właściwie, co wedle recenzenta oznacza, że przyjęte proporcje są odpowiednie.**

Jako całość rozprawa jest obszernym opracowaniem (liczy 259 stron), obejmującym szerokie i głębokie ujęcie omawianej problematyki. Pomieszczono w niej również różnorodną bibliografię skompletowaną z 322 pozycji (opracowania zwarte, czasopisma, raporty, dokumenty organizacyjne, akty prawne), a także spis⁴ tabel (53) i rysunków (27), wykresów oraz załączników (2) zawierających ankiety w języku polskim i niemieckim uwzględniające 18 pytań zamkniętych.

Tak uformowaną strukturę rozprawy uznaję za prawidłową i odpowiadającą potrzebom i podjętym w pracy wyzwaniom.

⁴ Umieszczone w pracy tabele oraz rysunki są omówione, co podkreślam, są wartościową konfirmacją zgłoszonych poglądów i czynią je wiarygodnymi oraz lokują je bliżej rzeczywistości organizacyjnej. Przy tej okazji zwracam uwagę, że przy okazji podpisów pod tabelami i rysunkami Autorka popełniła szereg błędów edycyjnych o charakterze formalnym, np. w sformułowaniu *Opracowanie własne na podstawie literatury podmiotu* popełniono dwa błędy. Pierwszy dotyczy sformułowania *opracowanie własne na podstawie*. Z perspektywy logiki jest to niepoprawne, bowiem Autorka łączy dwa możliwe warianty: *opracowanie własne* (oryginalne) oraz *opracowanie na podstawie*. Uznaję to za niewłaściwe. Drugi błąd odnosi się do użycia określenia *podmiotu* zamiast *przedmiotu*. Tego rodzaju lapsusy spotyka się po wielokroć w pracy.

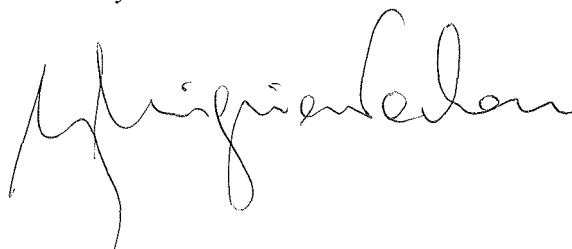
Rozdział 1.⁵ *Migracja w ujęciu teoretycznym*, odnosi się do pojęć związanych z migracją z wykorzystaniem dorobku aktualnej literatury przedmiotu (polskiej i obcojęzycznej), klasycznej oraz współczesnej. Autorka rozprawy skrupulatnie wymienia i interpretuje definicje różnych autorów, przybliża kategorie i powody migracji. Syntetycznie odnosi się także do zjawiska tzw. okresowej migracji oraz sposobów migracji. W rozdziale tym – wnikliwie i zasadnie – odniesiono się również do podstaw teoretycznych migracji (teorie ekonomiczne: klasyczne i neoklasyczne, nowo ekonomiczne, podwójnego rynku pracy; teorie systemu światowego, socjologiczne: sieci migracyjnych, teorii instytucjonalnych, teorii skumulowanej przyczynowości, teorii sposobów pośrednich, teorii H. Bandera⁶; teorii geograficznych: teorii grawitacji, teorii przejścia migracyjnego).

Zapisy tu pomieszczone mogą się wydawać nadmiarowe, lecz **z punktu widzenia rozumienia problemu, są niewątpliwie przydatne** zwłaszcza, że Autorka posługuje się językiem komunikatywnym i względnie poprawnym (por. przypisy, gdzie zgłaszane są wszelkie ważniejsze uwagi odnośnie do formy i stosowanych wyrażeń).

Zasadność umieszczenia w rozprawie **rozdziału 2.**, zatytułowanego *Zatrudnienie jako kluczowy element integracji migrantów* jest pochodną słusznego założenia, iż rynek pracy jest jedną z najlepszych (najsukuteczniejszych) dróg prowadzących do integracji społecznej. Oceniając zagadnienie z tego punktu widzenia, należy traktować migrantów jako potencjalną siłę roboczą i wspierać ich zdolności oraz adaptację. W rozdziale tym, w oparciu o literaturę przedmiotu, popartą dokumentami instytucji działających w strukturach Unii Europejskiej, przybliżono rozmaite koncepcje, filozofie i plany służące integracji migrantów na europejskich rynkach pracy. Opisano znaczenie migracji dla unijnego rynku pracy, zauważając słusznie, iż migracja jest traktowana przez Unię (od początku instytucjonalnych jej ram) jako znaczący czynnik zwiększający transnarodowy postęp z zastrzeżeniem, iż może ona powodować również negatywne skutki wynikające z tzw. *polityki różnych prędkości*, to jest nierównomiernego rozłożenia priorytetów (zadań) między państwami i wewnątrz nich. Następnie, na tak wyznaczonej kanwie, szczegółowo scharakteryzowano niemiecki i polski rynek pracy, wskazując równocześnie przyczyny migracji i związane z tym problemy, zwłaszcza adaptacyjno – integracyjne, niezależnie od tego, podkreślając, że istnieje wyraźna potrzeba uzupełniania rynku pracy

⁵ **Uwaga o charakterze edycyjnym.** Po tytule rozdziału w treści rozprawy pojawia się (nie w każdym przypadku) tytuł podrozdziału. Otóż zasadą jest, aby przestrzeń pomiędzy tytułem a podrozdziałem została wypełniona akapitem o charakterze wprowadzenia do rozdziału. W rozprawie tej zasady nie uwzględniono.

⁶ Zasadą jest, aby w przypadku powołania autora po raz pierwszy, podawać pełne brzmienie jego nazwiska oraz imienia. Doktorantka tego w rozprawie nie czyni.

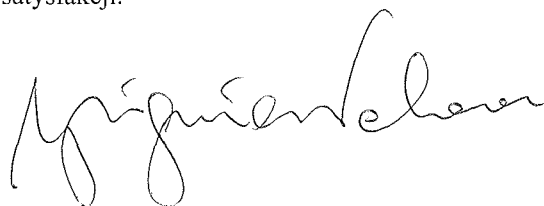
pracownikami z zewnątrz. To trafna konstatacja, bo uzasadnia konieczność dalszego mierzenia się z tym problemem przez badaczy.

W rozdziale 3., zatytułowanym *Polityka migracyjna Polski i Niemiec*, skupiono się na rozwiązaniach instytucjonalno-prawnych. Opisano zadania i znaczenie polityki migracyjnej, wskazując na jej autonomiczność w polityce publicznej, a równocześnie ścisły związek i służebną rolę wobec polityki wewnętrznej i zewnętrznej państwa, zwłaszcza w warunkach rosnącej globalizacji, dyktowanej względem państw na poziomie Unii Europejskiej, i dylematów odnośnie do interesów narodowych i ponadnarodowych.

W rozdziale tym znalazło się także miejsce na szczegółowy opis niemieckiej i polskiej polityki migracyjnej, z podkreśleniem zgodności występujących trendów rozwojowych polityki migracyjnej w obu państwach (poza latami 50-tymi bieglego wieku), i wskazując na obowiązujące regulacje prawne im towarzyszące. Poświęcono tu również uwagę problemowi uwarunkowań, od których znacząco zależą narodowe możliwości wpływania na stopień integracji migrantów w danym państwie, mierzonego wielkością zadośćuczynienia (spełnienia) wobec potrzeb opisanych w tzw. Piramidzie Maslow'a.⁷ Autorka rozprawy wskazuje na występujące różnice w podejściu do problemu integracji w Niemczech i w Polsce. O ile bowiem w Niemczech obowiązującą doktryną jest *wsparcie i wymaganie* instytucjonalne, zwłaszcza w stosunku do dzieci migrantów i zapewnienie im równych szans edukacyjnych i społecznych, to w przypadku migrantów w Polsce, nasz kraj reprezentuje program szerszych działań, uwzględniający dodatkowo (oprócz działań integracyjnych), także działania asymilacyjne (w późniejszej fazie), zmierzające do zmiany statusu z cudzoziemca na obywatela.

Rozdziały te (1-3) oceniam jako ważne wprowadzenie i istotną poznawczo część rozprawy, interesująco przedstawioną. Rozważania poparte są bogatą literaturą (liczną i wartościową), którą Doktorantka umiejętnie w pracy wykorzystuje. W tym miejscu **poczuję się do miłego obowiązku podkreślenia wysiłku nakierowanego na kwerendę literatury przedmiotu oraz trafną, z uwagi na merytoryczną zgodność i względną aktualność, jej selekcję.** Rozdziały są względnie autonomiczne, co oznacza, że mogą występować odrębnie, a równocześnie tworzą udaną całość.

⁷ Zdaniem recenzenta jest to znaczące uproszczenie. Wszak hierarchia potrzeb wpisanych w piramidę, to zjawisko subiektywne, odmienne w przypadku każdego osobnika, niezależnie od narodowości i kraju pochodzenia, wykształcenia, wieku, postawy i dążeń. Stąd, na miejscu Doktorantki, nie przywiązywałbym się do zgłoszonej przez uwagi (s. 84) o charakterze tezy, iż Piramida Abrahama Maslow'a może być wykorzystana (bez dodatkowych badań) na potrzeby pomiaru stopnia satysfakcji.

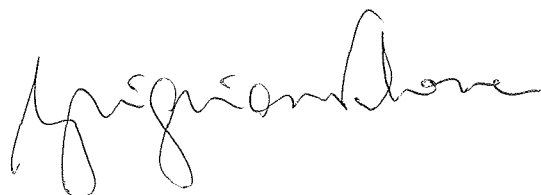
Rozdział 4. nosi tytuł *Metody badawcze potrzeb informacyjnych* i skupia się na przeglądzie i ocenie metod wykorzystywanych na użytek badania potrzeb informacyjnych migrantów, w odniesieniu do 6. głównych obszarów ich oczekiwań: mieszkalnictwa i pracy, zdrowia, nauki, logistyki (przepisy prawa), komunikacji (poruszania się i języka), bankowości. Opisano przy tej okazji 6-cio krokową procedurę takich badań: cele, zakres, badania właściwe (identyfikacja potrzeb informacyjnych, dobór źródeł informacji i wybór metod badawczych), analiza uzyskanych danych, interpretacja wyników oraz formułowanie wniosków.

Doktorantka odnosi się również (zasadnie) do licznych przykładów wywodzących się z badań prowadzonych na świecie – ich zakresu oraz wynikających z nich ustaleń i wniosków. Ta część rozprawy oraz zawarte w niej interpretacje skłoniły Doktorantkę do refleksji, iż najczęściej stosowaną metodą służącą zbieraniu informacji jest wywiad, co ma w założeniu zapewnić wysoką jakość informacji kontekstowych, co ma znaczenie w ostatecznym modelowaniu wiedzy. Dodam, że **Autorka pracy nie omieszkała z metody wywiadu skutecznie skorzystać w swoich badaniach.**

Rozdział kończy się przeglądem (charakterystyką) **modeli** (5) opisanych w światowej literaturze, służących skutecznej integracji migrantów na rynku pracy z uwzględnieniem ich potrzeb. Sięgnięto tu po aktualne przykłady uwzględniające zróżnicowane cele integracji i uwarunkowania państw oraz możliwości współpracy z migrantami. Są to: *Model, integracji imigrantów, Model integracji międzykulturowe, Model włączania osób z doświadczeniem migracji w życiu miast, Model przekazywania kompetencji informacyjnej oraz Model interkulturowej integracji.* **Przywoływanie opisu tych modeli oceniam jako zasadne**, w rzeczy samej są one bowiem, w założeniu, adresowane do migrantów z zamiarem sprawnego i skutecznego badania spójności społecznej przybyłych, promowania równości, wspierania pozytywnych interakcji oraz budowania społeczeństw inkluzywnych, i chociaż nie są one pozbawione wad wynikających, m.in. z labilności dostosowań do zmieniających się potrzeb migrantów, braków technicznych i niedoskonałości technologicznych oraz nienadążności prawa i braku wsparcia instytucjonalnego, to są powszechnie wykorzystywane i wdrażane do praktyki.

Treści tego rozdziału są równocześnie wstępem do części empirycznej. **To cenna część rozprawy, bowiem akcentuje wielowymiarowy charakter rozważanego problemu, a zawarte w nim zapisy mogą posłużyć interpretacji uzyskanych w części empirycznej wyników badań oraz wnioskowania.**

Rozdział 5., Analiza potrzeb informacyjnych migrantów, należy do części empirycznej rozprawy. W oparciu o schemat działań opracowany na podstawie wniosków wynikających z

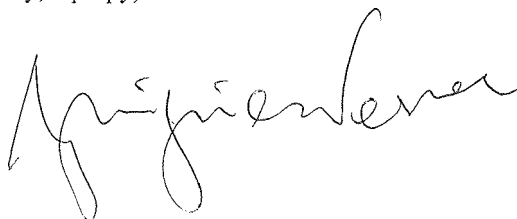
przeglądu literatury przedmiotu w części teoretycznej rozprawy, zidentyfikowano potrzeby informacyjne migrantów. Składa się on z 5-ciu składowych (s. 121) i, chronologicznie problem ujmując, działania sprowadzają się do poszukiwania odpowiedzi na pytanie o stan (poziom i jakość) programów oraz zawartych w nich rozwiązań wykorzystywanych do potrzeb pozyskiwania wiedzy na temat zaspokajania potrzeb informacyjnych. migrantów, znajomość i możliwości (potencjał) zagranicznych rynków pracy przez migrantów, narzędzia wsparcia, z których korzystają migranci, technikę i technologię w kraju docelowym oraz poziom ich zaawansowania, i sposób rozwiązujący problem w oparciu o uzyskany na podstawie wniosków, model informacyjny.

Z uwzględnieniem przyjętego schematu postępowania opracowano założenia do badań i określono stronę techniczną badań: zdefiniowano strukturę migrantów i jej cechy oraz ustalono (celowo) próbę badawczą (s. 123), a także sporządzono jej charakterystykę wedle przyjętych kryteriów (kraj pochodzenia, czas pobytu, status migranta, powody migracji). Respondenci w obrębie próby zostali zbadani ze względu na odczucia odnośnie do rynku pracy (niemieckiego i polskiego), i na tej podstawie oceniono poziom ich satysfakcji w danym kraju⁸.

Na potrzeby zbadania hierarchii czynników odpowiedzialnych za adekwatność programów wsparcia do oczekiwań migrantów zastosowano metodę analizy NCA (ang. *Necessary Condition Analysis*), wykorzystując do tego celu język programowania R w środowisku R Studio (pakiet NCA), **Wykorzystanie tych narzędzi uznają za zasadne**, są to bowiem popularne narzędzia analizy, wykorzystywane w naukach społecznych. Opis narzędzia i sposób jego wykorzystania Doktorantka zawarła na s. 143 i dalszych. Przedstawiono tam również uzyskane wyniki w postaci graficznej. W następstwie interpretacji uzyskanego obrazu uznano, iż identyfikacja przeszkód w znalezieniu pracy i akomodacji, znajomości prawa i trudności związane z uzyskaniem pozwolenia na pobyt oraz komunikacji i poznaniem języka, a także statusu materialnego – znacząco wpływają na ogólną ocenę, co do dobroci (efektywności) programów wsparcia⁹.

⁸ Ogólnie uzyskane wyniki sondażu były podobne (Niemcy 74 % zadowolonych, Polska 77 % zadowolonych), podobnie jak w przypadku pytań o stopień spełnienia potrzeb informacyjnych (Niemcy 59 %, Polska 69 %) acz negatywnie oraz o główne utrudnienia stojące na przeszkodzie w odniesieniu ich spełnienia – większość badanych (wskazania powyżej 50 %) zgłaszało podobne problemy: zatrudnienie, mieszkanie, komunikacja. W odniesieniu do oceny wartości programów wsparcia migrantów, to oceniono je jako przeciętne i niewystarczająco efektywne (poniżej 50%) oraz raczej niskie (Niemcy 44 % niezadowolonych, Polska 57 % niezadowolonych), a blisko połowa respondentów w ogóle nie знаła takich programów.

⁹ Wypada podkreślić, że migranci nie kwestionowali potrzeby formułowania i rozwijania programów wsparcia, uważają je za ważną część polityki migracyjnej, a znajomość przez nich programów wsparcia opierają na wykorzystywaniu technologii IT (smartfony, laptopy).

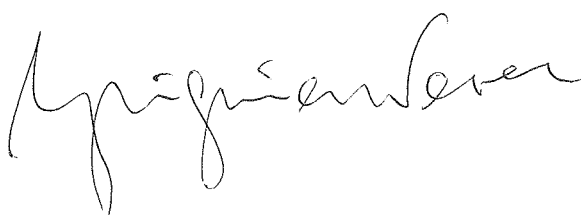

Do potrzeb analizy sytuacji na rynku pracy w Polsce i Niemczech skorzystano z pakietu Statistica, z pomocą którego zbadano korelacje rang Spearmana (zmiennych: objaśnianej i objaśniającej), na podstawie których poddano weryfikacji sformułowaną w rozprawie hipotezę (H1). Tym samym wykazano istnienie umiarkowanej zależności pomiędzy dostępnością i skutecznością programów wsparcia, a spełnieniem ich potrzeb informacyjnych, przy czym stopień ich spełnienia zależy jest od dostępności i skuteczności funkcjonowania (działania) takich programów.

W przypadku ustalenia zależności pomiędzy atrakcyjnością rynków pracy a utrudnieniami napotykanymi przez migrantów w tej kwestii, to istnieje istotny, chociaż niejednoznaczny i złożony, związek pomiędzy tymi wartościami na rynkach pracy niemieckim i polskim. Ogólnie zaś można stwierdzić, że hipoteza (H2) została potwierdzona w stosunku do wybranych składowych decydujących o atrakcyjności rynku pracy, zwłaszcza tych odnoszących się do różnic mentalnych występujących na obu rynkach. Co zaś się tyczy hipotezy (H3), to korzystając z testu niezależności Chi kwadrat (wykorzystano współczynniki zbieżności Czuprowa i kontyngencji Pearsona) zbadano występowanie zależności pomiędzy stopniem spełnienia oczekiwań migrantów oraz kraju ich pochodzenia i wykazano, że migranci przebywający w Niemczech i w Polsce oceniają podobnie poziom spełnienia ich potrzeb informacyjnych. Różnice dotyczą poziomu wsparcia w odniesieniu do kursów językowych, wsparcia materialnego oraz pomocy w poszukiwaniu pracy, a w odniesieniu do pomocy prawnej, akomodacji, uregulowania prawa do pobytu i wsparcia organizacyjnego, takie różnice nie występują.

Kluczowym rozdziałem jest **rozdział 6.**, zatytułowany *Model potrzeb informacyjnych imigrantów*. W tej części rozprawy, **w oparciu o ustalenia zrealizowane w rozdziałach 1 – 5, Doktorantka podejmuje próbę – dodam, że udaną – opracowania modelu**. Sięga przy tym do dorobku (narzędzi) użytecznych do potrzeb eksploracji danych, to jest metod statystycznych i technologii IT, w tym sztucznej inteligencji. Narzędzi służących wyszukiwaniu uogólnionych reguł i informacji w bazach danych (odkrywaniu zależności i trendów oraz identyfikacji prawidłowości występujących w zbiorach danych), w celu tworzenia (wydobywania) nowych, nieznanych (nieuświadomionych dotąd) informacji *zaszytych* w bazach danych. Autorka rozprawy czyni to w oparciu o współczesny dorobek literatury przedmiotu.

Podstawą do opracowania modelu są syntetycznie zagregowane wnioski wynikające z badań i analiz wykonanych przez Doktorantkę (ss. 169 – 171) z zamiarem stworzenia uniwersalnego modelu, adresowanego do spełnienia potrzeb każdego imigranta, niezależnie od jego

kraju pochodzenia, wyznawanej religii i systemu wartości oraz genotypu (rasy), który umożliwi sprawne, skuteczne i efektywne zarządzanie procesem migracji, równocześnie uwzględniającego specyfikę krajowych rynków pracy, struktur społecznych, kulturowych oraz historycznie utrwalonych doświadczeń migracyjnych.

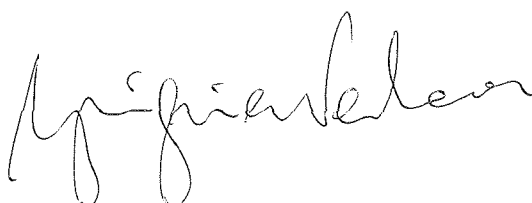
Autorka rozprawy jest przy tym świadoma, co odbieram pozytywnie, że spełnienie tych założeń nie jest w pełni możliwe. Innymi słowy, taki model powinien (musi) być dostrojony do specyficznych uwarunkowań obowiązujących w danym kraju, chociaż niektóre warunki są niezmiennie (stałe).

Niewątpliwą osobliwością modelu, prócz odpowiedzialności za realizację zadań wpisanych w obszary zainteresowań, jest jego innowacyjność będąca pochodną wykorzystania wyrafinowanych technologii (IT), umożliwiających elastyczne korzystanie z tworzonych baz danych i adaptowanie do zmieniających się potrzeb (migrantów i rynków pracy) oraz pozostałych uwarunkowań.

Ważnymi wnioskami o charakterze postulatów są także wskazania odnośnie do zapewnienia poprawności funkcjonowania modelu. Mają one wprawdzie charakter intencjonalny i są pozbawione sposobów operacjonalizacji, wskazują wszak na możliwości wykorzystywania rozmaitych instrumentów (narzędzia komunikacji, algorytmy), które pozwalają na określenie współzależności danych oraz wyszukiwanie odpowiednich (najlepszych) do potrzeb, rozwiązań.

W rozdziale tym zamieszczono także szczegółowe procedury i wymagania odnośnie do budowy takiego modelu (podrozdział 6.3). Zagadnienia tam opisane umożliwiły udzielenie odpowiedzi na pytanie badawcze (P9). Ów model, jak podkreślałem to wcześniej, ma charakter wielowymiarowy, a jego konstrukcja opiera się na architekturze *big data* z możliwością jego rozwijania (adaptacji do zmian) oraz zdolnością do analizowania danych niestrukturalnych. Jego budowa przebiega wieloetapowo (trzy etap): zdobywanie i przygotowanie (opracowanie) danych zgodnie z przyjętymi kryteriami (s. 179); tworzenie zasobów wiedzy (przekształcanie danych w informacje i budowanie baz wiedzy w oparciu o narzędzia analizy systemowej oraz ich wykorzystywanie (ss. 184 – 188); podjęcie działań marketingowych umożliwiających docieranie do grup docelowych (migrantów) przy wykorzystaniu narzędzi i form komunikacji.

Ważną składową (etapem) dotyczącą budowania modelu jest jego weryfikacja. W tym celu zaproponowano symulację obejmującą postępowanie (aplikację), które uwzględnia trzy spójne działania: proces definiowania kryteriów poszukiwań (potrzeb informacyjnych); proces grafizowania spersonalizowanych informacji dopasowanych do kryteriów poszukiwań

migranta oraz proces aktualizowania baz danych jako konsekwencja potrzeby ich uzupełniania przez migranta i instytucji zaangażowanych w proces integracji.

Sformułowany model obejmuje całościowo obszary odpowiedzialne za powodzenie (niepowodzenie) procesu zarządzania potrzebami informacyjnymi. **Wartość modelu rośnie tym bardziej, iż jest on pochodną doświadczeń wyniesionych z badań i chociaż jego implementacja nie przesądza o powodzeniu procesu, to z pewnością zwiększa szansę na efekty końcowe¹⁰.**

Ocena, czy tak skonstruowany model spełnia oczekiwania stron (zainteresowanych podmiotów) jest, mimo braku wątpliwości i przekonania Autorki rozprawy w tym względzie - wszak potwierdzono hipotezę (H4) – por s. 196), z pewnością przedwczesna – powinna (musi) być wprzód w prowadzona w życie. Nie mniej, wydaje się, iż ewentualne dalsze prace nad modelem – jego implementacją i doskonaleniem – winny iść właśnie w tym kierunku, dają bowiem szansę na poprawę przyjętych rozwiązań. Czy okaże się to drogą słuszną, osądzi czas! On jest bowiem najlepszym Sędzią!

Na marginesie tych rozważań rodzi się pytanie: Jaki charakter – zdaniem Autorki rozprawy – powinien posiadać schemat działań w obrębie modelu: chronologiczny, czy logiczny? A w związku z tym, czy przybiera on formę algorytmu, czy też elastycznego (sytuacyjnego) schematu działań. Rad bym poznać odpowiedź Doktorantki w trakcie przebiegu publicznej obrony.

Ocena metod i postępowania badawczego

Kwerenda literatury przedmiotu i badania właściwe przeprowadzone w latach 2019 oraz 2021 – 2022, skutkują modelem opracowanym na podstawie wysnutych wniosków. Narzędziami badawczymi był kwestionariusz (wywiad pogłębiony, w którym respondentami byli migranci). Uzyskane wyniki i odpowiedzi na pytania badawcze¹¹ posłużyły weryfikacji hipotez z wykorzystaniem metod analizy statystycznej uwzględniającej badanie korelacji, testy istotności różnic względem dwóch wskaźników struktury danych, analizę warunków koniecznych

¹⁰ Należy podkreślić, że wybór składowych modelu potrzeb informacyjnych imigrantów wynikał wprost z przeglądu rozwiązań stosowanych, jak również, jest pochodną doświadczeń wpisanych w praktykę organizacyjną wykorzystywaną na świecie i opisaną w światowej literaturze przedmiotu.

¹¹ Odpowiedzi na pytania (P5), (P6), (P8) umożliwiły weryfikację (potwierdzenie) hipotezy (H1); odpowiedzi na pytania (P2), (P3), (P4) posłużyły potwierdzeniu hipotezy (H2); odpowiedzi na pytania (P1), i (P7) potwierdziły hipotezę (H3) i wreszcie; odpowiedź na pytanie (P9) potwierdziły hipotezę (H4).

oraz analizę krytyczną. Sięgnięto przy tym po standardowe narzędzi ułatwiające przebieg analiz: arkusz kalkulacyjny Excel, programy Statistica oraz RStudio.

Zebranie danych, przeprowadzenie postępowania badawczego, uzyskanie wyników oraz sformułowanie wniosków i zaproponowanie odpowiednich rozwiązań, nie byłoby możliwe bez opracowania, przyjęcia i zastosowania odpowiedniej (właściwej) metodyki skonstruowanej z założeń, instrumentów i postępowania (etapów, kroków i procedur badawczych). Jak już to sygnalizowałem,

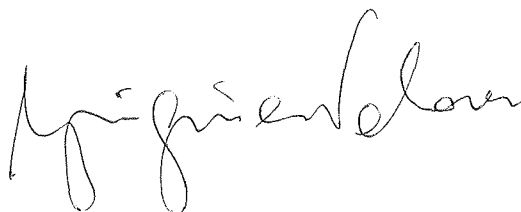
Doktorantka, na różnych etapach, zależnie od wymagania, korzystała z metod i technik, które umożliwiły realizację zamierzeń. Czyniła to zasadnie, zgodnie z potrzebami i konsekwentnie, co pozwoliło na uzyskanie odpowiedzi na pytania badawcze i weryfikację hipotez. Postępowanie miało postać hybrydową, złożoną z różnych filozofii zebranych w następstwie kwerendy literatury przedmiotu i adaptowanych do potrzeb pracy. Odnosi się to zarówno do samego postępowania, jak i do poszczególnych jego etapów. Wybór każdej metodyki oraz instrumentarium je wspomagającego uzasadniano i poparto w każdym przypadku szerokim przeglądem dorobku naukowego, a następnie, zależnie od stopnia przydatności (merytorycznej zgodności i znaczenia), odpowiednio z nich korzystano (por. rozdział 4 i 5 rozprawy).

Podobnie wysoko oceniam sposób organizacji badań odniosłem się w poprzedniej części recenzji, co zaś się tyczy metod wykorzystanych w postępowaniu, to ich zastosowanie uznaję za zgodne z wymaganiami badań: są merytorycznie uzasadnione i gwarantujące pożądaną jakość rezultatów. Badania właściwe poprzedzono określeniem próby badawczej, którą eksplorowano w dwojaki sposób: w badaniach bezpośrednich (26/74) oraz w formie zdalnej, elektronicznej¹² (video konferencje – 48/74).

W badaniach kwestionariuszowych zachowano podobne proporcje (Niemcy - 44 kobiety, 56 mężczyzn; Polska - 47 kobiet, 57 mężczyzn). Ankieta obejmowała pytania i kontekst wpisany w hipotezy i pytania badawcze, a uzyskane odpowiedzi pozwoliły na sformułowanie wiarygodnych wyników.

Do stosowanych w rozprawie metod odniosłem się w poprzedniej części recenzji, przeto jedynie podkreślę, że metoda analizy NCN, jako pozwalająca uzyskiwać obraz lokujący uzyskane wyniki bliżej rzeczywistości organizacyjnej, jest uznawana przez praktyków za

¹² Badania ankietowe prowadzone *on line*, mimo wad wywodzących się z braku bezpośredniego kontaktu badacza z respondentem, mają również zalety, zwłaszcza gdy są przeprowadzane w warunkach pandemicznych i post pandemicznych, związanych z wirusem Sars – 19, a tryb *on-line* ułatwia i przyspiesza uzyskiwanie odpowiedzi (wyników).

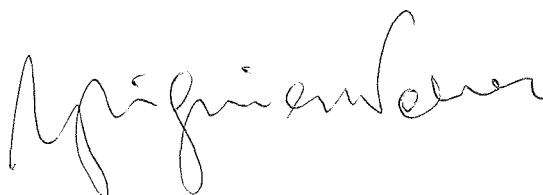
adekwatnie (najlepiej) opisującą związek pomiędzy wielkościami: objaśnianą i objaśniającą. Uzyskane wyniki każdorazowo wizualizowano, prezentując je w formie graficznej, co (dodatkowo) przekonująco wpływa na wiarygodność uzyskanych rezultatów. Słowem, wyniki badań są nie tylko wiarygodne, ale i wartościowe, oddające aktualny stan rzeczywistości oraz mogą stanowić punkt wyjścia do dalszych badań.

Poszukując odpowiedzi na pytania o współzależność (korelację) zmiennych wywołanych w sformułowanych przez Doktorantkę hipotezach, wykorzystano do ich oceny *współczynnik korelacji Spearmana*. W ten sposób uzyskano materiał (wyniki) do oceny (weryfikacji) hipotez (H1) i (H2), zaś na użytek weryfikacji hipotezy (H3) sięgnięto po tzw. *test niezależności Chi kwadrat*. Wykorzystanie tego narzędzia uznaję jako zasadne na potrzeby badań, zwłaszcza że umożliwia ono nie tylko ustalenie związku (zależności) pomiędzy zmiennymi, ale także (z pomocą *współczynnika zbieżności Czuprowa* i *współczynnika kontyngencji Pearsona*), jego wielkości (siły). Uzyskane w ten sposób wyniki uzasadniają sformułowane przez Autorkę wnioski. Dodam, że hipotezę (H4) zweryfikowano w następstwie i przy okazji analizy krytycznej architektury i założeń modelu (potrzeb informacyjnych imigranta) - ss. 194 – 196 oraz s. 202.

Co zaś się tyczy wykorzystanych do potrzeb skonstruowania modelu potrzeb informacyjnych dodam, że sposób postępowania - jego skrupulatność, szerokość i głębokość ujmowania zagadnienia - oceniam wysoko. Wykorzystanie instrumentarium IT, proponowane na każdym etapie budowy modelu (ogólną opinię wyraziłem już wcześniej) oceniam jako adekwatne, wszechstronne i przydatne do potrzeb poprawy utylitarnego znaczenia modelu, a sam model, w warunkach zapewniających poprawność jego funkcjonowania, rokuje nie tylko generowanie rzetelnych informacji, ale i mitygowanie braków systemu jako całości. Model uwzględnia także nie tylko kluczowe obszary problemowe, ale i sposób ich eksploracji i rozwiązywania, zależnie od potrzeb i możliwości (warunków)¹³.

Podzielając w tej mierze wyrażone przez Autorkę rozprawy poglądy, odpowiedzialnie stwierdzam, że podjęta w pracy problematyka obejmuje istotne dylematy nauki i gospodarki, bez rozwiązania których nie będzie możliwe zapewnienie sprawnego, skutecznego i efektywnego prowadzenia polityki migracyjnej. Należy przy tym jeszcze raz podkreślić, że jest to

¹³ Problem (marginalny), który zwrócił moją uwagę dotyczy weryfikacji sposobu funkcjonowania modelu w oparciu o symulację. Swoje wątpliwości wyraziłem już wcześniej, więc ograniczę się do drobnej uwagi odnośnie do użytego kilkakrotnie sformułowania *silnik modelu informacyjnego*. Wydaje się, iż zasadniejsze byłoby użycie określenia *mechanizm modelu informacyjnego*, ale pewnie nie mam racji, a słowo wykorzystane przez Autorkę pracy to zapewne neologizm, a może tzw. kalka językowa (zapożyczenie z innego języka).

zagadnienie złożone, a przez to nie łatwe w realizacji przez pojedynczego badacza, mierzącego się z tą materią. Stąd, podjęta przez mgr. Annę Pilarczyk – Naprawski próba jest zamiarem zasługującym na uznanie, zwłaszcza z uwagi na uzyskany efekt.

Lektura rozprawy utwierdza w przekonaniu, że **jest to opracowanie rzetelne, ugruntowane solidnymi badaniami i konstruktywnymi wnioskami**. Biorąc pod uwagę ostatnią konkluzję oraz oceny cząstkowe dotąd sformułowane, wyrażam pogląd, że **rozprawa jest oryginalnym opracowaniem i samodzielnie rozwiązany problemem badawczym** przez Doktorantkę i – oceniając dzieło z tej perspektywy – **stanowi istotny wkład w rozwój dziedziny Nauk Ekonomicznych, dyscyplinę Ekonomia. Zasługuje przeto na wyróżnienie!**

Konkluzje

Powyższą recenzję sporządzono, wykorzystując postępowanie zgodne z najlepszą intencją, wiedzą i doświadczeniem recenzenta. Wziąwszy pod uwagę wszelkie uwagi i opinie cząstkowe (także krytyczne) składające się na ocenę całościową stwierdzam, że **praca mgr Anny Pilarczyk – Naprawski stanowi oryginalne rozwiązanie problemu naukowego, w oparciu o wykazaną ogólną wiedzę teoretyczną kandydatki w dyscyplinie ekonomia i finanse, i potwierdza umiejętność samodzielnego prowadzenia pracy naukowej. Tym samym, spełnia w stopniu wystarczającym wymagania** określone za pomocą kryteriów wynikających z zapisów Ustawy z dnia 14 marca 2003 roku o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule naukowym w zakresie sztuki (Dziennik Ustaw z 2017 roku, pozycja 1789) oraz wydanego na jej podstawie Rozporządzenia Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 19 stycznia 2018 roku w sprawie szczegółowego trybu i warunków przeprowadzania czynności w postępowaniu doktorskim, w postępowaniu habilitacyjnym oraz w postępowaniu o nadanie tytułu profesora (Dz.U. 2018, poz. 261).

Powyższe stwierdzenie oznacza, że **rozprawa może być poddana dalszemu procedowaniu i być przedmiotem publicznej obrony w dziedzinie Nauk Społecznych, dyscyplinie Ekonomia** (obecnie Ekonomia i Finanse).

Wrocław, Cieplice Zdrój, 15 września 2023 roku